

Gaál Csaba

Kritikus szaknyelvi észrevételek

Különös tekintettel a *Magyar Sebészet* című lapra

*A tudományoknak fajunk édes nyelvén hódolunk,
ha benne és általa a nyelvet ápoljuk és műveljük.*
Balassa János (1814–1868)

Amikor itthon vagyunk, gyakran járunk a Kolosy téri pékségbe. Egyik alkalommal meglepetéssel láttam, hogy új áru jelent meg, amely a büszke kiírás szerint a *Kornspitz* elnevezést viselte. Feleségem bánatára nem álltam meg szó nélkül, és megkérdeztem az éppen bennünket kiszolgáló lányt, vajon mit jelenthet ez az idegen kifejezés, és egyáltalán, miért nem magyarul írják ki? A cserfes leányzó rögtön kész volt a válasszal: az magyar szó! Itt elakadtam. Mindenre számítottam, csak erre nem. Hát ideáig jutottunk. Nem is érzi – ha már nem tudja! –, hogy ez nálunk teljesen idegen hangzású szó. Kifelé mentemben elhatároztam, ha legközelebb ott járok, akkor „hegyesmagost” fogok kérni, kíváncsian várva, vajon mivel szolgálnak ki.

Korábban a magyar iparosok szókészletébe a geopolitika okán rengeteg német szó szüremkedett be. Példák a nyomdaiparból: *rájmold le a deszkát; a punktúrának nincs elég spítze; kolumnatitelekkel fogom szedni; gyenge a druck; a schmutztitelt elkészíttem; stb.* Az orvosi szaknyelvezetbe – hála tudós és nemzetüket féltő elődeinknek – a múlt század közepéig alig-alig tolokodtak német vagy angol szavak, inkább latin uralkodott. Ezt követően, különösen két-három évtizede itt a világ orvosainak nyakán a mindent lehengető angol nyelv.

Európában ritkaságszámba megy, amit a dánok elértek: a köznapi nyelvben ők használják a legkevesebb angol szót: 1940 óta szinte alig nőtt ezen szavak átvételének a száma. Orvosi nyelvükre azonban már kevésbé lehetnek büszkék, de még mindig dicséretesen szerény mennyiségben fordulnak elő angol szakkifejezések, ellentétben más országokkal.

Mielőtt rátérnék a hazai szemelvényekre, néhány – német nyelvterületen fellelhető – elvetendő nyelvi szokást ismertetek, minthogy ezek egy része bizonyára hatott a magyar szerzőkre is. Ezek a példák egyben bizonyos párhuzamot mutatnak a hazai gyakorlattal.

ELNÉMETESEDŐ ANGOL SZAVAK Képzeltbeli, de valós német közleményekből összeállított sűrített „fordítást” ismertetek annak érzékeltetésére, mennyire elburjánzottak az angol szavak a német nyelvterületen is.

A *department* életében a *kohors evaluálása* rendkívül fontosnak bizonyult. A *tailored approach* alapján kiderült, hogy az *omentum-wrap* és a *pleura-flap* alkalmazásával elkerülhetővé vált a *leakage*, bár *stapler*t is használtunk. Mindennek előzménye volt a személyes *coaching* annak ellenére, hogy néha hiányzott az adekvát *equipment* és a *coping*stratégia. Az eddigi *review-k* megerősítették elképzeléseinket csakúgy, mint a *follow up*.

Bizonyos angol szavak annyira beépültek, hogy *elnémetesedtek* (eingedeutscht), és német formát vettek fel: *Reliabilität, Validierung, Detektion, Identifikation*. A rizikócsoportok *werden gescreent* (szűrnek) és *Performanzot* tartanak. A közleményekhez nem kulcsszavakat, hanem *keywords* adnak meg. Sőt! A német cikkeken az alcímek nem egyszer angolul jelennek meg: *We must work together to eliminate HALs for the generations to come*. Külön figyelmet érdemel az a körülmény, ahogyan például a *pouch* szót a latinos szerkezetbe vonják: *ileopouch-anale Anastomose*. Ezzel cseng össze a magyar közleményben olvasható *sigmoideo-grafto-cutan fistula* (*Magy Seb* 2009; 62: 34) kifejezés. A *random* (találomra, véletlenül tett valami) szó annyira bevette magát a magyar szaknyelvbe is, hogy azt nyelvünk korábbi latin irányultsága miatt már-már onnan származó szónak vélik, így aztán „visszalatinosítják” *randomizáció* formában (*Magy Seb* 2009; 62: 339) – a kör bezárult. A magyar orvosok kiváló utánpótlásukkal hála istennek nincs baj, hiszen olvasom az anastomosisokkal kapcsolatban, hogy fontos azok *viabilitása* (*viability* az angolban), ez a kifejezés a székletképeségét jelöli. Nem lehet egyértelműen eldönteni, vajon a *falspozitív* kifejezés átvételénél a német (*falsch*) vagy az angol (*false*) az eredeti bűnös, bár gyanítom, hogy az időrendiség nyomán az előbbi a helyes feltételezés.

MEGFIGYELÉSEK HAZAI KÖZLEMÉNYEK KAPCSÁN
A *Magyar Sebészet* című lapban tallózva kigyűjtöttem ismételt előforduló angol szavakat. Úgy tűnik, hogy a szerzők

a cikkeken rendszeresen felbukkanó eme rossz szokásokat – sajnos joggal – mintának tekintik. Talán azt is mondhatnánk, hogy az olvasótáborból származó szerzők jóhiszeműen veszik át a hibákat. Arra gondolnak ugyanis, hogy ha mindez a szerkesztőség tudtával történt, és az adott forma nyomtatásban megjelent, akkor ez nyilván elfogadott.

A terminus technicusokban előforduló összetett szavakban az *o* betű köti össze az egyes elemeket: *gastrojejunocolicus*, *choleodochojejunostomia*, *pancreatoduodenectomia*. Az utóbbi években egyre gyakrabban figyelhető meg az a helytelen gyakorlat, hogy a szerzők az *o* mellett még kötőjellel is érzékeltetni akarják a kapcsolódó részek tagjait: *cranio-facialis*, *bilio-digestiv*, *cardio-respiratoricus*, *ilio-inguinalis*, *sphinctero-Wirsungo-plastica*. Vagyis kétszeres jelét adják annak, hogy összetett szavakról van szó, ez pedig nemcsak felesleges és zavaró, de egyszerűen téves. A helyesírási szabályok teljes figyelmen kívül hagyására utal a *duodeno-gastroesophagealis* összetétel alkalmazása (Magy Seb 2007; 60: 243), hiszen a kifejezés második felében a cikkíró egyszer csak egybeírja a két tagot. A meggondolatlan, illetve ötletszerű írásmódra jellemző a *colo-proctologia*, miközben a *colographiát* egybefűzik. Az új szokásban semmi következetesség nincs, hiszen továbbra is rendre egybeírja: *coloscopia*, *gastrointestinalis*, *portocavalis*.

Mindennek eredete feltehetően az angolszász irodalomban lelhető fel. Abban ugyanis sokszor kötőjellel jelzik az összetett szavakat: *intra-abdominal*. Ezt az írásmódot hazai angomániás szerzők kritika nélkül átveszik, és nem gondolnak az *o* betoldás szerepére. Legrégibbi hetilapunkban is így szerepel egy mindennapi szó: *socio-demográfia* – és a szerkesztő nem kifogásolta (vagy nem vette észre).

Colonoscopia. A szóképzés szabályai szerint az első szó tövéhez *o* toldalékkal kötjük a második tagot, így jön létre a *coloscopia* (a *colon* töve: *col-*). A helytelen minta szerint ugyanis – a *colonoscopia* példáján – nem *demokráciáról* beszélnek, hanem **demoszokráciáról*¹ (*demos-o-cratia*). Ugyanakkor *gastroscopiát* és *rectoscopiát* mondunk, nem pedig **gastroscosciopiát* és **rectumosciopiát*. De *colographiát* írnak, és nem **colonographiát*. Hol itt a következetesség?

Amerikai hatásra a latinban előforduló *oe* kettőshangzó (diftongus) átalakul *e-vé* (a brit angolban továbbra is megmaradt az *oe*). Ennek hátterében valószínűleg az egyszerűsítésre való törekvés állt. Az egyesült államokbeli szaknyelvben az *oesophagus*ból *esophagus*, az *oestrogen*ből *estrogen*, *oedemából* *edema*, *coeliotomiából* *celiotomy* lett. Sebészeti folyóiratunkban a majmolásra rátesznek még egy lapáttal, mivel az egyik cikkben fonetikusán írják: *ezofagogasztrikus by-pass*. Hogy mennyire csak utánzásról és nem meggyőződésbeli kiállásról

van szó, jelzi, hogy egy prominens előadó a táblázataiban *onkofetalist* írt, de maga *onkofötálisnak* ejtette.

Az előző bekezdésben idézett *ezofagogasztrikus by-pass* mintájából látható, hogy ha az egyik elemet magyarosan is írja a szerző, a másodikat már angolul. Ehhez hasonló kifejezés az egyik közleményben látott *Tricuspidalis annuloplasztika*, azzal tetézve a bajt, hogy *anulus* a helyes írásmód. Vajon miért nem következetes? Ellentmondásos az a hazai törekvés, miszerint a magyar orvosi szaknyelvben hagyományosan meggyökeresedett latin írásmódot lépésről lépésre igyekszünk hangzás szerint lejegyezni, de az angolt változtatás nélkül, vagyis eredeti írásmóddal vesszük át. Erre az eljárás módra nem találok értelmes magyarázatot. Egyfelől a *pancreatitis*, *anastomosis* szavakat gátlástalanul és szemet bántóan *pankréatitisz*, *anasztomózis* formában vetik sokan papírra, másfelől az angol szavak változatlanul tovább élnek. Még sehol sem láttam így leírva: *kézriport*, *lörning körv*, *bájpasz*. Úgy tűnik, a magyar elme kétféle mércével mér, és most félrelökve a kiszolgált régít (görög–latin) az újnak (angol) hódol be.

Az egyik legbosszantóbb hibának tartom, ha a publikáción belül ugyanaz a szó hol így, hol úgy jelenik meg: *macrophag*, *makrofág* – *emlőcarinómák*, *emlőkarcinómák* – *hypertonia*, *hipertónia* – *therapia*, *terápia*. Nehéz megmondani, hogy a szerzőt vagy a szerkesztőt kell-e hibáztatni. Azt hiszem, mindkettejüket. Ez egyszerűen igénytelenség, figyelmetlenség, az olvasó semmibe vétele. És egy szubjektív megjegyzés: aki ilyen pongyolán végzi irodalmi munkáját, az a betegekhez való viszonyában sem lehet sokkal különb.

Eddig megszokott latin eredetű szavainkat kiszorítják ugyanazon szavak leegyszerűsített angol írásmódban alkalmazott formái: orális helyett *oral*, normális helyett *normál*, effektus helyett *effekt*, respektus helyett *respekt*, analízis helyett *anal*, proximalis helyett *proximal*.

Fast track. A viszonylag új sebészeti kezelési forma magyar megjelölése nem egységes. Az *Orvosi Hetilapban* Fehér János főszerkesztő még azt írta (2007; 148: 969), hogy gondot okozott nekik, vajon ezt a kifejezést használják-e, vagy más magyar szavakat alkalmazzanak, holott én már akkor „meghonosítottam” a megfelelőnek vélt formát. Ők a *gyors és hatékony* kifejezéssel vélték leírni a jelenséget, de közel sem voltak biztosak benne. A *Sebészet* című könyvemben viszont *gyors ütemű* vagy *gyorsított multimodális kezelésnek* neveztem, ami fedi az eljárás lényegét.

Lustaságra, az olvasó semmibe vevésére utal, ha a magyar közleményben belül előforduló táblázatok – nyilván valahon-

1. A nyelvészetben a szó elé tett csillag a nem létező vagy helytelen alakot jelöli.

nan átvett módon – angolul jelennek meg (*Magy Seb* 2012; 65: 131–133). Nem kétséges, tetemes munkával jár a fordítás, de ez hozzátartozik saját önbecsülésünkhöz. Magára valamit adó szerző ilyet nem tesz.

Utolsóként fogalomzavarra hívnám fel a figyelmet. Igaz ugyan, hogy az angolszászok a *gyomorresectio* megjelenésére a *gastrectomy* kifejezést használják, de az *-ectomy* helyes értelmezésben nem részleges eltávolítást jelent. Ha tehát a cikkíró *distalis gastrectomiát* ír, azt úgy kellene érteni, hogy az eltávolított gyomor (gastrectomia!) distalis részét resekalom, ez pedig nyilván értelmetlen (*Magy Seb* 2008; 61: 326). A *craniectomy* szón tulajdonképpen a koponya megnyitását értik, holott az tulajdonképpen a koponya egészének eltávolítását jelentené. Ugyanígy az *axillectomia* kifejezés a *hólyaglymphadenectomia* helyett áll hibásan.

Végül további *tanulságos minták* címszavakban:

- *learning curve*: alcímként úgy, hogy véletlenül sem fordul elő a szövegben a magyar megfelelője;
- meghatározza a *trendeket*;
- letölthető *egy validált... kérdőív*;
- a legfrissebb *evidence based* adatok alapján;
- *supportiv* intézkedések: *támogató* helyett;
- *pilot-program* (kísérleti program);
- *teamben* (csapatban) dolgozunk;
- lépten-nyomon *versus*;
- *12 guideline* és *82 review* tanulmányozása;
- prognosztikus *score-ok*;
- *expert* vélemény;
- több *trial* történik.

OKKERESÉS ÉS MAGYARÁZATOK Az angol a levegőben lóg. A politikai és kereskedelmi kiadványok tele vannak innen kölcsönzött szavakkal, és elterjedt káros szokás az intézmények angol elnevezése is, mintha nem tudnánk magunkat anyanyelvünkön kellőképpen kifejezni. Így például létezik *Euromedic Diagnostics* és *Europ-Med Kft.*, *Convention Kft.*, *Medical Center* stb. Hogy miért nem magyar elnevezést alkalmaznak? Mert divat, mert „előkelőbb”, mert így akarják érzékeltetni a „nyugati” színvonalat.

Külföldet járt, idegen nyelvet mértékkel beszélő, nyelvileg igénytelen kollegákra vall az idegen szavak szolgai átvétele ott, ahol semmi keresnivalójuk nincs: így próbálják a bedobott kifejezésekkel a jártasság és a felzárkózottság látszatát kelteni, vagy azt, hogy a szakzsargon immár a vérükben van. Egyesek úgy vélik, ez a pökhendiség elismerést vív ki környezetükben. Egyébként is úgy vélik, az idegen szavak használata többnyire megóv az utánkérdezéstől, és fokozza

szavahihetőségünket. Az angol szavak szükségtelen használatát azonban a tudás és az intellektus hiánya okozza.

Sokan arra hivatkoznak, hogy az angol, de még a német szaknyelvben is így használnak bizonyos kifejezéseket. Ez azonban nem lehet ok arra, hogy mi is ész és kritika nélkül átvegyünk helytelen dolgokat. Legyünk igényesek, becsüljük a magyar nyelvet. Ha az angol átvételekben valamiféle átgon-dolt elv vezetne bennünket, akkor legalább következetesek lennénk, de még azok sem vagyunk, hiszen az angolszász közleményekben gyakran *appendicectomy* szerepel és nem *appendectomy*, *endarterectomy* a helyes *endarteriectomy* helyett. Csak bízunk abban, hogy a *prothesis*ből nem lesz nálunk egy napon *prosthesis*, a *dilatatio*ból *dilatatio*, a *kozmetikából* *cosmesis* vagy a *desinfectio*ból *disinfection*. Ahogy ezeket nem, úgy a *thyrotrop* és a *hyperthyroidismus* szavakat sem vesszük át, mert mi még mindig – helyesen – *thyreotropot* és *hyperthyreoidismust* írunk.

A tudomány semmiképpen sem mondhat le a különféle nyelvekben rejlő értékekről. Az egynyelvűség a gondolatok egyformává, egyöntetűvé válásához vezet. Az az angol, amely a tudományok egységesített nyelveként alapvető feladatára csökkent, messze nem tölti be a nyelvtől elvárt szerepet. Szerepsére mind több jelét látni annak a felismerésnek, hogy a tudomány nemzetközisége és többnyelvűsége egymástól elválaszthatatlan.

Hibát véthetünk tudatlanságból, bár ez nem mentség, de adhat bizonyos fokú felmentést. A valódi baj az, hogy ha valaki felismeri a hibát, és a javítás lehetőségéről mégsem gondolkodik el, nem törekszik a jövőben annak kiküszöbölésére: eluralkodott benne a jóra való restség, ez viszont már nehezen bocsátható meg. Több mint tízéves fennállása során a *Magyar Orvosi Nyelvben* többször jelentek meg írások az idegen, főként angol szakszavak túlzott és szükségtelen előfordulásáról. Józan eszünk feltételeznél, hogy a cikkírók – tanulva a nyelvi közlemények jobbító szándékából – a jövőben ügyelnek a magyarított kifejezésekre.

Áttekintve a *Magyar Sebészet* utóbbi öt évfolyamát, felfigyeltem a továbbra sem lankadó (ha nem fokozódó!) angol kifejezések áradatára. Ez adta az indítékot jelen gondolatok lejegyzésére. A tapasztaltak alapján nem vagyok derűlátó a tekintetben, hogy egy újabb, témába vágó cikk javít a szomorú helyzeten, mintha itt érvényét vesztené a régi latin mondás, amely szerint az ismétlés a tudás anyja (*repetitio est mater studiorum*). Jelen folyóirat feladata tehát továbbra is a hibák felfedése, felelőtlensége és az útmutatás. Egyszer talán mégis csak sikerül az áttörés.

„A tiszteletes régiség valamint egyekben, úgy a nyelvben is igen gyönyörködtető. Etlünkü édes örömmel, ha a távolabb való századokból hallhatjuk hazai nyelvünket.”

Révai Miklós